

## O C E N A

dorobku naukowego **Pana Doktora Pawła Szczepaniaka** w związku z ubieganiem się o uzyskanie tytułu doktora habilitowanego ze szczególnym uwzględnieniem monografii pt. „**Sprawiedliwość naprawcza w resocjalizacji więźniów**” (Warszawa 2016, ISBN 978-83-60260-48-8, s. 452) oraz dorobku naukowego, zleconego przez Centralną Komisję do Spraw Stopni i Tytułów Naukowych.

### **Wykształcenie i działalność zawodowa**

Pan Dr Paweł Szczepaniak przygotował do dokumentacji przewodu habilitacyjnego obszerny merytoryczny *Autoreferat* (40 stron), wykaz publikacji, udokumentował szczegółowo zajmowane stanowiska pracy, zainteresowania naukowe, oraz udział własny w doskonaleniu - polityki karnej i penitencjarnej w Polsce.

Dr Paweł Szczepaniak swoją drogę naukową związał z pedagogiką specjalną-resocjalizacją. Ukończył studia we Wrocławiu 1980 roku w Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Wrocławskiego. Pracę mgr pod tytułem: „*Relacje między poczuciem winy, samooceną i poczuciem kontroli skazanych za zbrodnię rozboju*”, napisał pod kierunkiem prof. Lidii Mościckiej w Instytucie Pedagogiki UW, (pierwszego kierownika Zakładu Resocjalizacji oraz założycielki studenckiego Koła Naukowego Penitencjarnego, Uniwersytetu Wrocławskiego). Rozprawę doktorską pod tytułem „*Pedagogiczna efektywność oddziaływań penitencjarnych wobec skazanych odbywających karę pozbawienia wolności*” przygotował pod kierunkiem promotora prof. zw. dr hab. Andrzeja Baładynowicza. Recenzentami w przewodzie byli prof. dr hab. Lesław Pytka oraz prof. dr hab. Andrzej Radziejewicz. Obrona miała miejsce w Uniwersytecie Łódzkim w roku 2000.

Drogę zawodową, dorobek i doświadczenia zawodowe zdobyte w trakcie pełnionych funkcji można ocenić jako modelowe. Praca po studiach w Zakładzie Karnym w Brzegu (1980-1985) i przejście na etat wykładowcy do Centralnego Ośrodka Służby Więziennej (1985-2003), to „marzenie” każdego absolwenta studiów pedagogicznych resocjalizacyjnych”, które tylko niektórzy mają możliwość spełnić. Po uzyskaniu stopnia doktora (2000) podejmuje pracę na

stanowisku adiunkta w Uniwersytecie Warszawskim, w Instytucie Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji. Kandydat w zakresie dydaktyki realizował zajęcia zgodne z przygotowaniem merytorycznym, swymi zainteresowaniami i kompetencjami; pedagogikę resocjalizacyjną, pedagogikę penitencjarną został także organizatorem kilku studiów podyplomowych w IPSiR, Uniwersytetu Warszawskiego. Na uwagę zasługują pełnione funkcje; Członka Rady Naukowej IPSiR, pełnomocnika ds. ECTS, Członka Komisji Wyborczej oraz kierownika Międzywydziałowego Studium Pedagogicznego SWPS w Warszawie. Szczególną wagę przypisuję jednak faktowi powołania Dr Pawła Szczepaniaka do funkcji Doradcy Dyrektora Generalnej Służby Więziennej bowiem jest to wyraz wysokiej rangi oceny wiedzy, doświadczenia i kompetencji Habilitanta (2009) .

### **Wartość i ocena dorobku naukowego**

W pierwszej kolejności odniosę się do osiągnięcia naukowego spełniającego kryteria określone w art. 16 ust.1 z art. 2 o stopniach i tytułach naukowy oraz stopniach w zakresie sztuki (Dz. U. z 2014 r.-poz. 1852), wskazanej przez Dr Pawła Szczepaniaka monografii pt. „**Sprawiedliwość naprawcza w resocjalizacji więźniów**” (2016) ,której recenzentami wydawniczymi byli prof. dr hab. Michał Porowski oraz prof. UG dr hab. Wojciech Zalewski.

To obszerna praca awansowa (452 s.)poświęcona jest *sprawiedliwości naprawczej* - autorskiej koncepcji przywrócenia idei ładu społecznego w resocjalizacji więźniów w której zmienia się nacisk z kategorii kary, zastępując karę naprawą szkód emocjonalnych i materialnych ofiary przestępstw .Można dodać, iż nie istnieje możliwość przywrócenia równowagi w stosunkach międzyludzkich bez naprawienia krzywd i realizacji zasady konstytucyjnej „*dobra wspólnego*”, chociaż przestępstwo godzi we wszystkie osoby zaangażowane w dany konflikt ,to jednak sprawca jest bezpośrednią przyczyną krzywd jakiej doznaje ofiara ,przestępstwo może prowadzić do społecznej izolacji i stygmatyzacji ofiary. Autor podejmuje w monografii,„...nieopracowane dotąd całościowo zagadnienie mediacji po wyroku w zakresie resocjalizacji osób osadzonych w zakładach karnych[...] ..Jest to autorska koncepcja wprowadzenia do polityki penitencjarnej metod oddziaływania na więźniów i procedur, które są wyrazem racjonalizacji kary opartej na idei sprawiedliwości naprawczej. [...] Analizuje „...uwarunkowania zastosowania sprawiedliwości w oddziaływaniach penitencjarnych (resocjalizacyjnych) wobec skazanych odbywających karę pozbawienia wolności..”(autoreferat s.2). Bada i analizuje zależności między następującymi zmiennymi /konstruktorami pojęciowymi; sprawiedliwością naprawczą

a koncepcjami sprawiedliwości i wymiaru kary, relacje z penitencjarystyką, wychowaniem resocjalizującym, oraz relacje z inkluzją społeczną i społeczeństwem.

W strukturze monografii można wyodrębnić: wstęp dwie części merytoryczne, zakończenie i bibliografię. We wstępie Autor informuje krótko o przyjętych założeniach metodologicznych w monografii badań własnych, które szerzej prezentuje i interpretuje na początku rozdziału piątego. Wyjaśnia przyjętą w pracy metodę metaanalizy tj. „.....wtórnego odkrywania wiedzy metodą uogólniania informacji zawartych w publikacjach i źródłach pierwotnych, (...) której celem jest połączenie danych integracja i określenie ogólnego trendu wyników...”(s.191).

Część pierwsza zawiera teoretyczną analizę literatury dotyczącą paradygmatu sprawiedliwości naprawczej (17-189 s.). Rozdział drugi pracy pt. „*Sprawiedliwość naprawcza i penitencjarystyka*” (s.48-101) poświęcony został poszukiwaniu implikacji dla sprawiedliwości naprawczej w obowiązującym kodeksie karnym wykonawczym, w oddziaływaniach penitencjarnych i wychowaniu resocjalizacyjnym. Autor podkreślił, iż w kodeksie karnym (art.53 k.k. § 3) mediacja została powiązana z wynikami mediacji zakończonej pozytywnie, jednakże dane z praktyki oraz orzecznictwa sądowego (które zostały zacytowane) wykazały, że mediacja po wyroku nie ma dużego zastosowania w aktualnym postępowaniu sądowym. (s.90-91). W zakończeniu rozdziału Dr Paweł Szczepaniak zamieścił graficzne zestawienie zawierające zasadnicze elementy postępowania mediacyjnego w sprawach karnych i procesu wykonywania kary pozbawienia wolności wg stanu prawnego 2015 roku (s.92-101).

W rozdziale trzecim pt. „*Przemiany tradycyjnego wymiaru sprawiedliwości naprawczej*” - (s.102-123) oraz rozdziale czwartym pt. „*Paradygmat sprawiedliwości naprawczej*”, poznajemy stanowisko Kandydata dotyczące przewartościowania podstawowych zasad prawa i reformy prawa w kierunku sprawiedliwości naprawczej. Prezentuje pogląd „**iż nowoczesny proces karny nie powinien być realizowany bez rehabilitacji społecznej** (w ramach inkluzywnego wychowania resocjalizującego i oddziaływań penitencjarnych) **ale także bez naprawienia szkody i zadośćuczynienia pokrzywdzonemu,**” bowiem ten aspekt był jak dotąd pomijany (s.9). W opracowanym szczegółowo zestawieniu, Autor porządkuje aktualne unormowania prawne i standardy w sprawach mediacji (s.92-101) kończąc refleksją „... w naszym kraju w zakresie mediacji w dziedzinie spraw karnych, jak również w procesie wykonywania kary pozbawienia wolności, widać wyraźnie jak duży jest zakres rozbieżności pomiędzy naszymi rozwiązaniami a standardami i rozwiązaniami światowymi..” (s.101).

W rozdziałach trzecim i czwartym Pan dr Paweł Szczepaniak wykazał się dobrą znajomością literatury przedmiotu polskiej i obcojęzycznej dotyczącej sprawiedliwości naprawczej. Udowodnił tym samym, iż **posiada wykrystalizowane zainteresowania badawcze ,którym nieprzerwanie pozostaje wierny**. Koncentrują się one wokół pedagogiki resocjalizacyjnej , penitencjarnej, przekraczając jednakże pole badań tych subdyscyplin .Kandydat poszerza swe zainteresowania, analizuje interdyscyplinarne teorie kryminologiczne, wyjaśniające mechanizmy popełniania przestępstw ,mechanizmy winy, kary, mediacji oraz systemu sprawiedliwości - rozumianego jako regulatora stosunków społecznych.

W tej części monografii, omawia konstytutywne, teoretyczne elementy sprawiedliwości naprawczej. Wskazuje wiele definicji i autorów konstruktora „*sprawiedliwości naprawczej*”, lecz powszechną akceptację, najczęściej cytowanej , przyznaje definicji T. Marshalla (1998),„... Sprawiedliwość naprawcza to proces podczas którego strony dotknięte określonym przestępstwem wspólnie ustalają jak radzić sobie z jego bezpośrednimi konsekwencjami na przyszłość” ( s.125). Autor w analizie koncepcji sprawiedliwość w pełni akceptuje koncepcję A. Bałandynowicza (2011), zawierającej powiązanie teorii kary z paradygmatem sprawiedliwości ekwiwalentnej i naprawczej, stanowiącej podstawę do dywersyfikacji środków karnych i wprowadzenia probacji (s.133).

Założenia metodologiczne badań własnych w Dr Paweł Szczepaniak zamieścił na początku w rozdziale piątego pt. „*Przegląd badań nad efektywnością sprawiedliwości naprawczej mediacji po wyroku*”(190-194) a wcześniej we wstępie pracy. Informuje, iż korzysta z danych wtórnych i wyników badań innych autorów. Generalnie w naukach społecznych coraz częściej korzysta się z danych wtórnych, zebranych przez innych badaczy czy instytucje, realizując własne cele badawcze , odmienne od powodów zbierania danych pierwotnych .I ten zamiar badawczy Autora gromadzenia i analizy danych wtórnych oceniam pozytywnie. Wątpliwości moje budzi jednak przyjęcie *metaanalizy* jako metody analizy danych w badaniach własnych. Metaanaliza „... polega na przeglądzie literatury z wybranego obszaru ,wzbogaconego o analizę (najczęściej statystyczną ) uzyskanych wcześniej wyników wnioskowanie oraz podsumowania...”(.....),„W metaanalizie nie zbiera się nowych danych, tylko łączy się wyniki badań już przeprowadzonych w szczególności prób klinicznych, eksperymentów ,realizowanych projektów i programów wyniki badań już przeprowadzonych, które z reguły są prowadzone są na małej grupie klientów, pacjentów a uzyskane wyniki nie pozwalają na wyciągnięcie jednoznacznych wniosków a szczególnie dokonanie eksploracji wyników na populację generalną (s. 192). Dr Paweł Szczepański dodaje ,iż nie mógł zastosować metaanalizy w całości ,ze względu na odmienne sposoby

prowadzonych przez innych autorów badań, różne populacje badanych ,różny czas trwania badań przedział czasowy itp. w związku z tym metoda została wykorzystana częściowo??. (s.192-193) . Nie znajduję argumentów uzasadniających wybór takiego rozwiązania .

Kolejną wątpliwość budzi fakt zastosowania w metodologii *heurystycznej techniki analitycznej* tj. narzędzia do budowania strategii marketingowej SWOT służącej „porządkowaniu uzyskanych w badaniach danych” można uznać za dyskusyjne. Autor traktuje wybrane narzędzie jako uniwersalną możliwość pierwszego etapu analizy strategicznej, według której można określić *mocne atuty i słabe strony w realizacji sprawiedliwości naprawczej* ;określonej strategii, szans i zagrożeń w przyjętych celach /np. okoliczności zewnętrzne, zmiana warunków prawnych itd.(175-176). Wykorzystując analizę SWOT wskazuje zalety sprawiedliwości naprawczej, określa także zarzuty i wady tej strategii (s.176-178). Stwierdza, iż *sprawiedliwość naprawcza stanowi nową jakość na gruncie polityki kryminalnej, która trwale zmienia sposób w jaki ujmowane jest przestępstwo oraz wymiar sprawiedliwości.*

Zaprezentowana graficzna analiza macierzy czynników sprawiedliwości naprawczej (opracowana na podstawie literatury)ujmuje pozytywne zalety i mocne jej strony takie jak: następuje upodmiotowienie pokrzywdzonego , możliwość naprawienia szkód , uświadamia sprawcy zło i krzywdę jaką wyrządził i daje możliwość zadość uczynienia konfliktu oraz ukazuje znaczenie mediacji dla wymiaru sprawiedliwości. W negatywnych cechach modelu Autor wymienia m. innymi; niespójność i brak możliwości zmuszenia sprawcy lub pokrzywdzonego do pojednania .Człowiek nie musi chcieć się poprawić, pojednać i naprawić dobrowolnie szkody. (179-182).

Problemy badawcze związane ze sprawiedliwością naprawczą dotyczą „...całej gamy dziedzin i tematów, statystyk, podmiotów uczestniczących w sprawiedliwości naprawczej (...)sprawców ,ofiar, mediatorów ,przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości karnej oraz uczestników adresatów oddziaływań...”. Dr Paweł Szczepaniak założył „iż dokona weryfikacji teoretycznych modeli oraz wdrożeń do praktyki różnorodnych rozwiązań normatywnych , także programów ,metod i technik mediacyjnych stosowanych w projektach pilotażowych (s.193).W gromadzeniu materiału badawczego Autor uwzględnił także bezpośrednie narzędzia ; osobiste relacje uczestników- wywiady ankiety i obserwacje uczestniczące. .Szkoda ,iż Habilitant

Z uwagi na wartość informacyjną monografii pragnę w tym miejscu dodać iż, potknięcia metodologiczne widoczne w rozprawie oraz wątpliwości dotyczące rozproszonych i skąpych założeń metodologicznych badań własnych, wymogi oceny można

złagodzić, bowiem Autor „wypracował” schemat badań własnych adekwatnych do tematu. We wstępie monografii określa problem główny- „*„Jakie są uwarunkowania (czynniki) zastosowania sprawiedliwości naprawczej w oddziaływaniach penitencjarnych (resocjalizacyjnych) wobec skazanych odbywających karę pozbawienia wolności ?..”*” buduje także problemy badawcze uzupełniające: „*Jak powinna wyglądać (prawidłowa, słuszna, sprawiedliwa) kara pozbawienia wolności z zastosowaniem sprawiedliwości naprawczej i jakie (nowe w stosunku do już istniejących) elementy powinna zawierać kara pozbawienia wolności?..”(.....), „...Jak powinny zostać koncepcyjnie zmienione, wychowanie resocjalizacyjne i namysł nad nią (pedagogiką resocjalizacyjną) tak ,aby resocjalizacja więźniów uwzględniała *sprawiedliwość naprawczą ?...”(Wstęp,s.9-10).**

O znaczeniu merytorycznym omawianego wyżej rozdziału piątego, decyduje część poświęcona analizie i ocenie badań/ polskich publikacji oraz zagranicznych poświęconych problematyce „*sprawiedliwości naprawczej” oraz mediacji,.....,która zależy od wiedzy, umiejętności samego mediatora oraz stosowanego modelu.....”*. Autor w prowadzonych badaniach wskazał bariery utrudniające rozwój mediacji w Polsce oraz brak gotowości stosowania mediacji przez sędziów(s.206-208). Cytowane wyniki badań dotyczące mediacji w badaniach zagranicznych na przestrzeni dwudziestu lat dowodzą uznania jej zalet ,wartości oraz akceptacji w takich krajach jak; Niemcy, Anglia, Australia, Kanada, Nowej Zelandia, Stany Zjednoczone (s.198). W badaniach polskich ocena wykorzystania mediacji w ocenie Pana dr Pawła Szczepaniaka jest niska i stanowi znikomy odsetek wśród spraw karnych (Cielecki 2009, Fajst Niełacznna 2005, Zalewski 2003,2009, Kuźelewski2009, Kruk i Wójcik ,2004 i inni ). Rozdział zawiera wyniki sondażu /opinii na temat mediacji w sprawach karnych po wyroku; sędziów, prokuratorów oraz opinii mediatorów. Autor odwołując się do stanowisk i ocen prawników i (M. Płatek (2009) , D. Wójcik i B. Czarneckiej -Działuk (2012),A. Szymanowskiej (2008),A. Rękas i innych (2004) ,podkreśla ,iż „**... art. 2 k.p.k. zawiera istotę sprawiedliwości naprawczej, w której od ukarania ważniejsze jest znalezienie konstruktywnego rozwiązania konfliktów, leżących u przyczyn lub wynikłych z przestępstwa, ważnych nie tylko dla pokrzywdzonego i sprawcy ale dla społeczności. ..”(s.242- 243).**

Rozdział szósty „*Pedagogika resocjalizacyjna i penitencjarna a sprawiedliwość naprawcza...*”(255-312)także rozdział siódmy),„*Synteza -model oddziaływań penitencjarnych w oparciu o sprawiedliwość naprawcza...*”(313-334) poświęcone są autorskiemu wspieraniu i wzmocnieniu - idei „*sprawiedliwości naprawczej* ” oraz wykazaniu wartości tego paradygmatu w oddziaływaniach resocjalizacyjnych i penitencjarnych. W podjętym

dyskursie teoretycznym pomówione zostały klasyczne i współczesne teorie kryminologiczne, teorie wychowania ,socjologia dewiacji włączone do pedagogiki resocjalizacyjnej oraz penitencjarystyki. Autor wskazuje także możliwość wykorzystania potencjału mediacji jako dyskursu odwołując się w tym miejscu do prac P. Ricoeur (1985,2006,) oraz socjologii rozumiejącej M. Webera (s.299-304) .

Uwagę w monografii zwraca autorski *projekt modelu modyfikowania polskiego systemu penitencjarnego* Dr Pawła Szczepaniaka ,zmnieszczonego w rozdziale ósmym (s.335-355) w którym Habilitant postuluje,„... powiązanie pedagogiki resocjalizacyjnej i penitencjarnej z kategorią sprawiedliwości naprawczej, reintegracją społeczną oraz społeczeństwem obywatelskim..”. Aby uzyskać pożądane zmiany w polityce karnej i penitencjarnej precyzuje, należy wpisać do kodeksu karnego przepisów wykonawczych kategorię sprawiedliwości naprawczej, ustawowo zdefiniować pojęcie kary i i jej wykonania, modyfikować badania osobowości, diagnozę i prognozę kryminologiczną, zróżnicować cele wykonywania kary pozbawienia wolności -sankcjonować dwie formy wykonania kary resocjalizacji; restytucji i metod sprawiedliwości naprawczej”. „...Należałoby dostosować w większym zakresie polski system penitencjarny do standardów międzynarodowych i Europejskich Reguł Więziennych..”(s.335-337).Autor podejmuje w tej części monografii próbę powiązania sprawiedliwości naprawczej z inkluzyjną pedagogiką resocjalizacyjną rozważa także, możliwości stosowania odpowiednich metod i środków realizacji inkluzyjności społecznej. Generalnie, dokonuje krytycznej oceny obecnego stanu izolacji i resocjalizacji ekskluzyjnej łączącej się w Polsce z stygmatyzacją, marginalizacją i prizonizacją.

Systemowe dobre praktyki mediacji po wyrokach w więzieniach zakończonych sukcesem, Autor prezentuje na przykładzie mediacji pokrzywdzonych z więźniami, na podstawie realizowanych tego typu rozwiązań w Belgii i na Węgrzech (rozdział dziewiąty 356-390).Omówione etapy modyfikacji systemu sprawiedliwości i mediacji w Belgii zostały wprowadzone do zakładów karnych z poparciem polityków i Ministerstwa Sprawiedliwości. Procedury sprawiedliwości naprawczej na Węgrzech zostały włączone do kodeksu postępowania karnego w roku 2007. Na podstawie analiz i zebranych danych Dr Paweł Szczepaniak opracował kryteria i czynniki ułatwiających wprowadzanie mediacji po wyroku w Polsce. Ten rozdział jest interesujący ,posiada wartość poznawczą i oceniam go pozytywnie.

Ważną część monografii stanowi zazwyczaj zakończenie zawierające dyskusję, podsumowanie wyników badań ,ich ocenę oraz propozycje modyfikacji, w którym Dr Paweł Szczepaniak podkreśla, iż w analizie przyjętych problemów uwzględnił powiązania

pomiędzy zmienną *sprawiedliwość naprawcza* a takimi zmiennymi jak; *konceptje sprawiedliwości i wymiaru kary, związek z penitencjarystyką, relacje z wychowaniem resocjalizującym, inkluzją społeczną*, realizowaną w społeczeństwie otwartym i obywatelskim (s.391).

Pozytywną stroną rozprawy jest wykorzystana literatura przedmiotu .Obszerna bibliografia; zawiera pozycje edytorskie zwarte; polskie czasopisma , sporą liczbę opracowań anglojęzycznych naukowych i raportów dotyczących modyfikacji systemu sprawiedliwości w kilku krajach (37 stron).

**Reasumując;** do mocniejszych stron monografii zaliczyć należy ; ukazanie znaczenia mało upowszechnionej w procesie resocjalizacji więźniów po wyroku *sprawiedliwości naprawczej*. Doceniam także wysiłek Autora osadzenia podjętych problemów naukowych w polu badawczym nauk prawnych, polityki penitencjarnej, kryminologii bowiem odwołań do pedagogiki resocjalizacyjnej i penitencjarystyki jest niewiele. **Zdecydowanym atutem rozprawy jest poszerzenie wiedzy i teoretycznych podstaw paradygmatu *sprawiedliwości naprawczej* oraz rozwiązań praktycznych.** Habilitant w swym dziele podejmuje ważny problem, wypełnia lukę w polskiej literaturze nauk społecznych, próbując osadzić /powiązać idee sprawiedliwości naprawczej z pedagogiką resocjalizacyjną i penitencjarystyką. Pozytywnie oceniam także opracowanie autorskiego **projektu modelu oddziaływań penitencjarnych w oparciu o paradygmat sprawiedliwości naprawczej .**

Z obowiązku recenzenta pragnę podkreślić ,iż do dyskusyjnych i słabszych stron monografii zaliczam fakt ,iż jest to praca z wyraźnym nachyleniem i usytuowaniem w naukach prawnych. Dyskurs dotyczący sprawiedliwości naprawczej w naukach pedagogicznych można uznać jako proporcjonalnie niższy i mało pogłębiony. Recenzenci wydawniczy monografii reprezentują nauki prawne ; prof. UG. dr hab. Wojciech Zalewski to znawca mediacji i sprawiedliwości naprawczej (2002,2006,2008,2009,2014)zaś prof. UW. dr hab. Michał Porowski to znawca reformy więziennictwa. Nie traktuję tego wyboru i decyzji negatywnie lecz wątpliwości moje w ocenie wydawniczej monografii budzi brak pedagoga wśród recenzentów. Zakładam, iż tak obszerna monografia , przewidziana do druku była kwalifikowana jako awansowa w postępowaniu habilitacyjnym w obszarze nauk społecznych w dziedzinie pedagogika.

Kolejna wątpliwość dotyczy metodologii badań i przyjętej metody metaanalizy w prowadzonych autorskich badaniach empirycznych- krajowych i światowych. Analiza obszernych danych świadczy o tym ,iż założenia metodologiczne badań umożliwiły Autorowi opracowanie wyników na poziomie opisowym i syntetyzującym. Trudno na tym



etapie procedowania uznać, czy poziom metodologiczny Kandydata jest wystarczający na tyle, aby aplikować o samodzielność naukową. Nie stawiam zarzutu, iż Autor w tym przypadku nie gromadził nowych danych, bowiem przyjęta procedura to dopuszcza i umożliwia zastosowanie integrację danych już istniejących i łączy wyniki badań, raportów innych autorów, wielu instytucji ,określa trendy na podstawie uzyskanych wyników ,które mogą inspirować do dalszych badań . (s.192).

W mojej ocenie *zaletą rozprawy jest fakt ukazania możliwości zastosowania w oddziaływaniach wobec skazanych odbywających karę pozbawienia wolności „sprawiedliwości naprawczej” a więc mediacji pokrzywdzonych z więźniami oraz wśród samych więźniów.* Poglądy Autora w tym zakresie, pozostają w całkowitej sprzeczności z praktyką wynikającą z podzielanego w społeczeństwie przeświadczenia ,że istniejący aktualnie porządek społeczny jest dobry dla wszystkich i należy go za wszelką cenę podtrzymać (.....) a wobec osób naruszających ład społeczny trzeba stosować dotkliwe kary aby w kolejnych fazach życia skutkowały konformizacją wobec wyznaczonych podstaw aksjonormatywnych. ( J. Modrzewski,2014, ).

Można postawić w tym miejscu pytanie ; czy Kandydat spełnia podstawowe kryteria określone w postępowaniu awansowym, warunek oryginalnego i znaczącego wkładu w rozwój dyscypliny naukowej jaką jest pedagogika? *Wartość monografii w mojej ocenie polega na ukazaniu możliwości modyfikacji i reformy polityki społecznej państwa , polityki karnej ,polityki kryminalnej oraz sposobów wykonywania kary pozbawienia wolności.*

Kolejno przejdę do omówienia informacji wiążących się z dokonaniem Dr Pawła Szczepaniak po uzyskaniu stopnia naukowego doktora . Precyzując swe zainteresowania ,poszukiwania badawcze i naukowe informuje, iż są one związane z *pedagogiką specjalną; resocjalizacyjną, penitencjarną także kryminologią (... ..)obejmując swym zakresem obszar nieprzystosowania społecznego ,marginalizacji (wykluczenia) –wiodą również ku polityce społecznej, karnej ,penitencjarnej .W polu badań i działalności naukowo - organizacyjnym mieszczą się też problemy organizacji i zarządzania więziennictwem ,problematyką kompetencji i doskonalenia zawodowego personelu więziennego, współpracą więziennictwa ze służbami społecznymi i społeczeństwem. W ostatnich latach zainteresowania naukowe Kandydata związane są z pogłębianiem problematyki paradygmatu sprawiedliwości naprawczej i mediacją po wyroku , to obszar mało zbadany w pedagogice łączący się z zasadą konstytucyjną dobra wspólnego (Różańska ,2015).*

Poszukiwania badawcze, publikowane teksty i działania organizacyjne Kandydata, w dużej mierze poświęcone są budowaniu **tożsamości polskiej penitencjarystyki**; budowaniu jej podstaw teoretycznych i normatywnych, celów, funkcji, metod, środków oddziaływań, zadań, dotyczących wykonywania kary pozbawienia wolności oraz organizacji i zarządzania więziennictwem. To między innymi głos krytyki środowisk akademickich, w tym także Dr Pawła Szczepańskiego, przyczynił się do szerokich zmian w obszarze penitencjarystyki i modyfikacji polityki kryminalnej (Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r o Służbie Więziennej)

### **Publikacje naukowe po uzyskaniu stopnia doktora .**

Dokonanie oceny wyżej wymienionych pól badawczych zawartych w tekstach i rozdziałach własnych oraz współredagowanych książkach nie jest łatwe, dorobek Dr Pawła Szczepaniaka cechuje poszerzanie interesujących pól badawczych, powraca do starych problemów, szuka też nowych. Kandydat posiadał wiele możliwości poznania współczesnych trendów, rozwoju naukowego myślenia i poznania dominujących paradygmatów społecznych w resocjalizacji i penitencjarystyce dzięki podejmowanym inicjatywom konferencyjnym i kontaktom zawodowo-naukowym w Polsce i poza granicami kraju, co znajduje potwierdzenie w ogłoszonych 32 referatach.

Tekstów w dorobku naukowym habilitanta jest sporo, przygotowana bibliografia publikacji własnych zawiera 77 pozycji, większość tekstów opublikowanych zostało do roku w latach 2000- 2007 i są to rozdziały w książkach i monografiach, pozostałe rozdziały ukazały się od roku 2008-2016 (około 20%). Do dorobku naukowego zaliczyć należy także teksty w wydawnictwach „ciągłych” czasopismach resortowych takich jak; „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, „Opieka –Wychowanie –Terapia”, czy „Wojsko i Wychowanie”.

Dr Paweł Szczepaniak do oceny załączył sześć książek. Monografię pt., „Mediacja po wyroku .Materiały z polsko - czeskiej konferencji 12-14 grudnia 2002” współredagowali R. Musidlowski i J. Nawój, wydana przez Zakład Karny w Jaszczewie 2003,(ss.223). Monografię własnego autorstwa pt., „Kara pozbawienia wolności a wychowanie” (2003)wydaną przez Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji Uniwersytetu Warszawskiego (ss.477). Recenzentami wydawniczymi byli; prof. H. Machel i prof. A. Rajzner. Dwa tomy książki pt. „Terapia w resocjalizacji ujęcie teoretyczne” I tom, i „Terapia w resocjalizacji ujęcie praktyczne” II tom. Są to prace zbiorowe współredagowanych z prof. A. Rejznerem (2009) opublikowane w Wydawnictwie Akademickim Żak. Monografia zbiorowa pt. „Profilaktyka społeczna i resocjalizacja w nurtach inkluzji. Doświadczenia, problemy, perspektywy międzynarodowe” (Wyd. IPSIR

Uniwersytet Warszawski, 2013) współredagowane z Barbarą Jeziorską, Andrzejem Rajznerem i Adamem Szczówką (ss.562). Kolejna praca zbiorowa nosi tytuł „Polski system penitencjarny. Ujęcie integralno-kulturowe” (2013), (ss.340) Jest to monografia przygotowana i redagowana naukowo przez Dr Pawła Szczepaniaka, w której zamieścił dwa własne teksty autorskie: „Pedagogika penitencjarna a kara pozbawienia wolności wybrane zagadnienia metodyki oddziaływania penitencjarnego” (s.173-186) oraz tekst pt. „Pozycja prawna Służby Więziennej w systemie penitencjarnym” (s.275-284).

W mojej ocenie część tekstów autorstwa Habilitanta posiada charakter diagnostyczny, metodyczno-praktyczny lub informacyjno-popularyzatorski. Nie potrafię obronić mojego pozytywnego stanowiska, w którym można przytoczyć argumenty świadczące o samodzielności metodologicznej badań własnych Dr Pawła Szczepaniaka oraz uznać, iż przekazany do oceny dorobek *poszerzy pole badawcze pedagogiki i jej subdyscypliny pedagogiki resocjalizacyjnej*.

Część prac ukazała się w wydawnictwach lokalnych, resortowych np. OSSW w Kaliszu, w wydawnictwach metodycznych, część zamieszczona jest w wydawnictwach wysokiej rangi, np. opracowaniach poświęconych kongresom penitencjarnym, których teksty były recenzowane przez wybitnych reprezentantów resocjalizacji, „penitencjarystyki, prawa karnego, kryminologii (B. Hołyst, T. Szymanowski, P. Stępiak, W. Ambrozik, H. Machel i inni). Kilka artykułów zostało opublikowanych w języku rosyjskim (5). Wskazane teksty oceniam pozytywnie lokują się w nurcie metodyczno-praktycznym lecz w dorobku Kandydata brakuje prac o charakterze teoretyczno-badawczym. Ilustrację może stanowić artykuł Kandydata zamieszczony w publikacji „*System penitencjarny i postpenitencjarny w Polsce*” (2003) red. T. Bulenda i R. Musidłowski (Wyd. Instytutu Spraw Publicznych), nosi tytuł „*Metodyczne aspekty oddziaływania na więźniów*” (ss. 250-273). To interesujący tekst w którym Autor wykazuje dużą znajomość literatury przedmiotu (81 pozycji) i analizuje związek/zależność wychowania resocjalizującego i penitencjarystyki, wymienia / precyzuje swe dokonania jako „przenoszenie dorobku pedagogiki resocjalizacyjnej do polityki karnej i praktyki penitencjarnej”, z uwzględnieniem zmian kodeksu karnego wykonawczego z 1997 roku. Część tekstu posiada charakter informacyjno-dydaktyczny a wnioski dotyczące różnicowania środków karnych, zapobiegania marginalizacji i wykluczenia są merytoryczne wartościowe. Podobny charakter posiada tekst Dr Pawła Szczepaniaka pt. „*O ustawowych regulacjach służby więziennej we współczesnej-Polsce.*” (2010) zamieszczony w publikacji Uniwersytetu Warszawskiego IPSiR-u w tomie 15, redagowanym przez prof. J. Kwaśniewskiego.

Problematykę „marginalizacji i wykluczenia społecznego” w okresie przygotowania przez Habilitanta tekstu (2004) osadzonego w tym polu badawczym pedagogiki podejmowało niewiele środowisk naukowych w Polsce. W późniejszych latach badania marginalizacji i wykluczenia społecznego realizowały znaczące ośrodki naukowe (np. Kraków; - B. Uraban, Kraków, K. Frysztański, W. Warzywoda-Kruszyńska, Łódź, S. Kawula, Olsztyn, K. Marzec-Holka, Bydgoszcz). Tekst pt. „*Znaki czasu : marginalizacja i wykluczenie społeczne*” Dr Paweł Szczepaniak zamieścił w wartościowej publikacji naukowej, pracy zbiorowej pt. „*Dewiacyjne aspekty współczesnego świata. Przejawy-zapobieganie -terapia.*” (2004, s. 31-46, red. M. Pyrkosz, Wyd. A. Marszałek, Toruń). Opracowanie zawiera analizę uwarunkowań środowiskowo-wychowawczych /pierwszego kontaktu i środowisk lokalnych /zjawisk patologii społecznej i zaburzonej socjalizacji młodzieży. Założenia metodologiczne określone zostały w trzech zdaniach: przyjęcia teoretycznego modelu marginalizacji F. Mahlera (bez źródła oryginalnego) oraz założenia, „... iż zamiarem przeglądu problemów patologii przedstawimy prezentowane w literaturze ustalenia dotyczące wpływu poszczególnych środowisk (...) na dzieci i młodzież, które sprzyjają marginalizacji...” (s. 32).

I ten zamiar nie został w pełni wykorzystany, bowiem Autor nie wskazał przyjętej procedury badawczej (badań jakościowych) w prowadzonych analizach, korzystając z wielu pozycji źródłowych (np. Babbie E. 2004, Bauman T. 1998, Rubacha K. 2008, Kawula 1999, Adamski 1999, Smolińska -Theiss, 1999 i inni). Ten klasyczny tekst, który można zakwalifikować do pedagogiki społecznej i jej pola badawczego „...*jak się zdaje - (pisze Autor), ... pojęcie marginalizacji, bowiem nie przypadkiem wszystkie analizowane zjawiska wskazane w opracowaniu dają się wpisywać w syndrom marginalizacji, więc zaprzeczenia podmiotowości dzieci i młodzieży. Złote lata dziecka kończą się marnie zepchnięciem wartości dzieciństwa na margines*” ...” (s. 43).

Dr Paweł Szczepaniak w ostatnich latach szczególnie koncentruje się na „**mediacji**”, analizuje ten konstruktor w kontekście wymiaru sprawiedliwości, regulacjach prawnych – uchwał, czy realizacji idei wszechstronnego naprawiania szkód (s. 29-36). Problematykę mediacji zawiera też autorski tekst Dr Pawła Szczepaniaka pt. „*Wybrane problemy mediacji po wyroku*” z roku 2009 (s. 69-95) zamieszczony w pracy zbiorowej „*Mediacja w rozwiązywaniu konfliktów wieku adolescencji*” (red. M. Leśniak, Wyd. AFM, Kraków, Akademii). Ten artykuł można zakwalifikować do kategorii informacyjno-popularyzatorskiej.

W roku 2007 Kandydat opublikował w książce „*Ćwiczenia z polityki społecznej*” (red. A. Rejznera) tekst, pt. „*Możliwości i problemy we współpracy służb; socjalnej i penitencjarnej*” (ss. 48-64). Podjęta analiza dotyczy problemu „...relacji pomiędzy pracą

socjalną a oddziaływaniem penitencjarnym, które nierzadko jest utożsamiane z wychowaniem resocjalizacyjnym...”(...),...Zagadnieniem o podstawowym znaczeniu (...)jest potrzeba odnalezienia takiej płaszczyzny narracji, by ustalić „wspólny język” dla obu dziedzin...” (s. 50). Nurt systemowej pomocy z udziałem pracowników socjalnych dla podsądnych w procesie resocjalizacji i readaptacji społecznej od lat lansują w Polsce wybitni prawnicy; np. P. Stępnia i A. Baładynowicz. Artykuł jest merytorycznie uzasadniony i ważny ze społecznego punktu widzenia. Trzy teksty Autora dotyczą propozycji powiązań pedagogiki penitencjarnej, pedagogiki społecznej i pracy socjalnej(2004,2007,2011). Tekst pt. „Możliwości i problemy we współpracy służb :socjalnej i penitencjarnej ” ( 2007), zamieszczony w publikacji „Ćwiczenia z polityki społecznej” (red. A. Rajznera) i jest poświęconych „...znaczeniu pedagogiki społecznej dla pracy socjalnej i penitencjarnej..”, (Wyd. Instytutu Rozwoju Służb Społecznych ”Warszawa ).

W roku 2011 ukazały się drukiem dwa artykuły autorstwa Kandydata. Pierwszy został zamieszczony w Wydawnictwie IPSiR-u, UW (2011) w tomie 17 „Profilaktyka społeczna i resocjalizacja ” nosi tytuł; „Przymus i przemoc a organizacja i zarządzanie więzieniem” (s. 25-54). Tekst posiada charakter teoretycznej analizy źródeł dotyczących definicji i genezy przemocy w kontekście organizacji państwa ( „...jako strażnika najwyższych wartości ...”s.37) i nawiązuje do klasycznej teorii E. Goffmana „...zakładu karnego jako instytucji totalnej...”(s.44).W zakończeniu artykułu zamieszczony został wniosek/pytanie otwarte „który można określić jako propozycję modelowych rozwiązań – (jeszcze nie odkrytych ?) czytamy bowiem: „...Aby wychowanie było skuteczne ,konieczny jest wzajemny stosunek oparty na osobistym autorytecie .Cel wychowania jest wspólny dla wychowawcy i wychowanka a zadania ,które trzeba rozwiązać w drodze do tego celu są organizowane w postaci organizowania doświadczeń .Warto postawić pytanie (pyta Autor) jakich doświadczeń dostarcza osadzonym tradycyjne więzienie?...”(s.49).

Podobne potknięcia cechuje część tekstów wskazanych do oceny . Czasami odnoszę wrażenie, iż Autor traci intelektualną kontrolę nad tekstem lub zaniedbał jego ostateczną korektę. Wątpliwość moje budzi także niski poziom znajomości i stosowania w publikacjach Autora dominujących współczesnych paradygmatów nauk społecznych a szczególnie pedagogiki i pedagogiki resocjalizacyjnej. Trudno znaleźć też odpowiedzi na pytania / problemy stawiane w prowadzonych analizach /o ile są postawione?/ oraz zauważyć ogólne interpretacje i generalizacje na poziomie naukowym. W zgromadzonych w tekstach zawartych jest dużo materiału źródłowego i wyników badań innych autorów, dających podstawę to tego typu operacji.

Przedstawione pozycje wskazane do oceny dorobku naukowego zawierają skromną część teoretyczną ( w większości tekstów ) oraz oryginalnego autorskiego wkładu naukowego w opracowanie danego problemu, które stanowią najważniejszy element prac habilitacyjnych. W tekstach brak głębszych refleksji teoretycznych a prezentowany poziom analiz można określić jako- *dostateczny poziom podbudowy teoretycznej* .

Dr Paweł Szczepaniak po doktoracie podejmuje badania naukowe, współpracuje z prestiżowymi organizacjami resortowymi o zasięgu międzynarodowym, często w charakterze eksperta. Odbył staże zawodowe i naukowe w kilku krajach /Niemcy, (1993, 1995, 1996, 2000) Dania (1993, 2001) Węgry (1996) Azerbejdzan, Baku, (2002), Rosja, Wołogda (2007), Republika Czeska, Opawa (2010), i innych/. Ten wymiar funkcjonowania Kandydata oceniam pozytywnie, podobnie jak kierowanie, współpracę oraz udział w projektach badawczych i zespołach eksperckich , realizowanych w ośrodkach polskich i zagranicznych.

## **Konkluzja**

W ogólnym podsumowaniu pragnę zaznaczyć, że z dorobku naukowego i dokonań organizacyjnych Habilitanta, wyłania się sylwetka „człowieka w działaniu”. Dr Paweł Szczepaniak wpisuje się w dawną tradycję i dobre praktyki pedagogiki społecznej ,która zrodziła się z działań praktycznych skierowanych na tworzenie warunków życia człowieka potrzebującego. Jako recenzent na poziomie habilitacji próbuję odpowiedzieć na pytanie: czy Kandydat posiada predyspozycje intelektualne i „tożsamościowe ”, które pozwolą mu stać się samodzielnym pracownikiem nauki, czy będzie w stanie prowadzić doktoraty lub podejmować decyzje ,dotyczące awansu naukowego innych osób. Przewód habilitacyjny to przełomowy punkt w karierze akademickiej każdego naukowca. Pragnę dodać ,iż Kandydat posiada kapitał wiedzy i umiejętności z zakresu funkcjonowania więziennictwa, bowiem pracował jako wykładowca w Centralnym Ośrodku Szkolenia Służby więziennej w Kaliszu. Liczne publikacje poświęcił problematyce polskiego systemu penitencjarnemu (2003-2015). Dorobek naukowo-badawczy ,działalność ekspercka, popularyzatorska ,dydaktyczna w dużej mierze także koncentrują się na *budowaniu tożsamości pedagogiki penitencjarnej* .

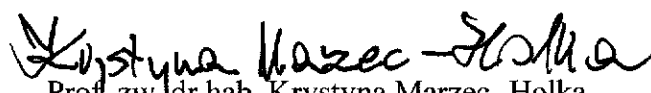
Doceniam wartość pracochłonnych badań Habilitanta, bowiem często tak rozbudowane grupy problemów i grup badawczych przerastają możliwości jednego Autora projektu habilitacyjnego. Podtrzymuję uwagi krytyczne i dyskusyjne zamieszczone w niniejszej

recenzji a więc fakt, iż podjęte analizy i badania lokują się w polu badań nauk prawnych tym teorii prawa, w polityce karnej, prawie karnym, prawie penitencjarnym, częściowo kryminologii. W tym obszarze Dr Paweł Szczepaniak wykazuje wysoki poziom znajomości literatury polskiej i anglojęzycznej poświęconej szczególnie problemom sprawiedliwości naprawczej i wykorzystuje tę bazę wiedzy nauk prawnych w rozprawie. Zauważyć można, iż dyskurs podjęty w rozprawie habilitacyjnej lokujący się w polu badań pedagogiki i resocjalizacji jest nad wyraz skromny. Prac pedagogów resocjalizacyjnych i penitencjarnych w ocenianym dorobku jest niewiele.

Biorąc jednak pod uwagę znaczenie problematyki pracy habilitacyjnej i możliwość aplikacji *sprawiedliwości naprawczej* do praktyki, ufam że badania Dr Pawła Szczepaniaka przełamie konserwatywne i przestarzałe ustawodawstwo karne, które ogranicza poprawę moralną więźniów i proces zadośćuczynienia wobec ofiar.

*Reasumując*, pomimo sformułowanych w recenzji ocen krytycznych i dyskusyjnych, dotyczących dorobku naukowo-badawczego, powyższe braki kompensuje fakt, iż rozprawa habilitacyjna Dr Pawła Szczepaniaka to pierwsza z prób opracowania problematyki mediacji po wyroku i resocjalizacji więźniów, pojednana z ofiarą i naprawienia szkody w oparciu o paradygmat sprawiedliwości naprawczej. Biorąc pod uwagę dorobek organizacyjny, dydaktyczny oraz zaangażowanie w promowanie *tożsamości penitencjarystyki* stwierdzam, iż aktywność naukowo-badawcza i obszerny dorobek publikacyjny Dr Pawła Szczepaniaka, działalność naukowo-badawcza, organizacyjna, popularyzatorska oraz rozprawa habilitacyjna spełniają *dostateczne wymagania*, przewidziane w Ustawie o stopniach i tytule naukowy art. Ustawy z dnia 14 marca 2003 roku, wraz z uzupełnieniami zawartymi w Ustawie z dnia 27 lipca 2005 roku w Prawie o Szkolnictwie Wyższym oraz nowelizacją ustawy z dnia 18 marca 2011 roku.

Bydgoszcz, 06. 03. 2017.

  
Prof. zw. dr hab. Krystyna Marzec -Holka